Fi Sqallija, fejn deher għall-ewwel darba s-sunett, kien hemm qablu għamla ta' għanja popolari jisimha strambotto—stram-motto—fejn il-għannej, jew il-kittieb, kien iġissem xi ċajta fuq l-imħabba, xi drabi bla xerqa, u bil-għan li tniggeż. Ma' ġenb l-istrambott kien hemm għanja oħra, aktar irżina u aktar ħelwa, jisimha *rispetto*. Il-wieħed u l-ieħor kellhom, nistgħu ngħidu, l-istess metru: l-*ottava*, jiġifieri stanzi, jew għoqdiet ta' tmien versi tal-ħdax, aktarx imqabblin l-ewwel sitta b'rima *mnewba*, u l-aħħar tnejn b'rima *mbewsa*, għalkemm xi drabi mqabblin xort'oħra (12).

Mill-istrambott—u jista' jkun ukoll mir-*rispett*—tnissel, fi Sqallija, is-sunett, biż-żjieda ta' xi versi u bit-tqassim tar-rimi.

Għidt *fi Sqallija*, għaliex, għalkemm fit-Toskana, is-sunett deher wara d-deħra tiegħu fi Sqallija, ħafna li studjaw mill-qiegħ l-istorja tal-letteratura taljana u ta' letteraturi oħra, igħidu illi s-sunett fit-Toskana ma hux traqqida tas-sunett sqalli, iżda nebbieta għaliha minn għanja popolari oħra li kienet fil-pajjiż, u li ma għandha x'taqsam xejn la mas-sunett sqalli anqas ma' l-istrambott jew mar-rispett. Din il-għanja li kien jisimha *Canzone* kienu jsejħulha wkoll *Ballata* għaliex aktarx kienet imsieħba maż-żfin.

Fil-bidu tagħha, il-*Ballata* kienet għanja popolari u kienu jinqdew biha biex ifissru bi kliem qawwi u bi xbihat sbieħ id-drawwiet u t-tqanqil-il-qalb tal-poplu. Kienet magħmula minn strofa ċkejkna—ripresa—ta' mhux aktar minn erba' versi, u minn ftit strofi oħra.

Jista' jkun illi mill-*ballata* tnissel l-ewwel ir-*rispett toskan*, u mbagħad mill-waħda u mill-ieħor twieled is-sunett.

Ir-*rispett* twieled, jew aħjar deher, fit-Toskana għall-ħabta tal-1300, u kienu jfissru bih tqanqil-il-qalb u ħsebijiet għoljin u sbieħ bi kliem l-iżjed ħelu u l-iżjed qawwi.

Fit-tqassim tal-versi qiegħed bejn il-*ballata* u s-sunett, għaliex fil-waqt li l-ballata kienet magħmula minn versi mħalltin, tal-ħdax u tas-sebgħa jew tat-tmienja, ir-rispetto,

iż-żmien; imma kemm tibdil sar fis-sura tagħha sakemm waslet fil-għamla tat-traġedja ta' Shakespeare, ta' Alfieri u ta' Manzoni!

(12) L-*istrambotto* kellu ħajja qasira: iżda r-*rispetto* nistgħu ngħidu li għadu ħaj sal-lum.

kien mibni b'versi kollha tal-ħdax u mqassmin żewġ erbgħat (għaqdiet ta' erba' versi) jew xi drabi minn waħda, jew minn żewġ sittiet (għaqdiet ta' sitt versi) bir-rima mnewba, u minn *distku* (żewġ versi), jew tnejn, bir-rima mbewsa (13).

In-nisel tas-sunett mill-istrambott fi Sqallija kif ukoll in-nisel tas-sunett mill-ballata, jew mir-*rispett* fit-Toskana juru t-tibdil tal-għamliet tal-poeżija popolari f'għamliet tal-poeżija ta' l-arti; juru l-mixja bla heda ta' l-evoluzzjoni letterarja; juru li l-poplu hu l-poëta li joħloq u ż-żmien hu l-imgħallem li jorqom u jsebbaħ.

Dun Karm.

(13) Mhux fil-versi biss ir-*rispetto* qiegħed bejn il-ballata u s-sunett, iżda fil-kobor u fil-ftuħ tal-ħsieb ukoll: għaliex fil-waqt illi l-ballata kienet għanja ferrieħa tar-rħula u tar-raba', imsieħba maż-żfin, ir-*rispetto* daħal fl-ibliet u kien magħmul biex ifisser tqanqil-il-qalb u ħsebijiet iżjed għoljin u bi kliem u bi xbihat magħżulin bil-għaqal. Fi kliem ieħor, il-ballata kienet frott tan-natura weħidha, ir-rispett kien il-frott tan-natura megħjuna mis-sengħa.

IL-ĠID U D-DENI

Id-dinja tagħna nistħajjilha jiena
  siġra minn l-ikbar u l-bnedmin il-frott;
  siġra fil-qasam tal-ħolqien tal-għaġeb,
  li frottha ssajjar ta' kuljum u trodd.

Għandha jħennuha din is-siġra għalliela
  ix-xemx u l-kwiekeb u smewwiet tan-nir,
  smewwiet li jsawbu l-ilma bnin tal-ħajja
  fuq dlielha ħodor b'għaxart elef żir.

Alla ta' dejjem, li ħawwilha u baqa'
  jieħu ħsiebha tassew, iridha għalih:
  kollox minn Għandu taf is-siġra, kollox;
  u kulma tħaddan Lilu biss tagħtih

B hiċċa jimrad, jaqa Mrt u J m n

,s-Siġra tajba u mill-afijar u Sidha
Sqwa bidwi li qatt **setgħet isstbl**
Gfialiex immela din is-Sigra t Alla
mal-frott it-tajjeb frott ħażin iggib?

Min jista' kollox u Min ħalaq kollox
ma żeragħx ħażen fil-ħolqien u dnub;
ma ġiebx il-ħsara u l-glielt; u qatt ma ħamel
illi mid-deni l-ġid ikun mirkub.

Alla fil-milja ta' kobru u ta' għerfu
ma kienx jibqa' AUa kieku tialaq dan:
Alla mhux Alla fin-nuqqas u ċ-ċaħda
tal-ħwejjeġ li jgħarrfuh bl-ogħla Sultan !

Mhtix bidu l-ħażen ta' kull deni ieħor:
u fih in-nifsu tabil ħaqq m'hu xejn:
ma kienx jiġi l-ħażin li kieku t-tajjeb
ma ġiex l-ewwel għad-dawl minnhom it-tnejn.

Mela kif tnissel u mnejn ġej il-ħażen
jekk Alla ma ħalqux fiżmien Adam ?
tnissel mit-tajjeb għax it-tajjeb qablu
daqskemm huminnu d-dawl qabel id-dlam !

20-X-35

J. C.

MIKIEL ANTON VASSALLI

fJorbot mal-Għadd ta Settembr« paġ. 01)

Fdawn l-ittri ta l-Alfahet jagħżel ukoll bejn y(ie,u i *ighazel* (verb, u *għTgllazel* (nom), barra minn aċċent miftS u accent magħluq. Taħt it-Tielet Ras hemm *i\-Ghad-l-bU Malti* u mbaghad x\ twissijiet *Lil Malti U Qiegħed JZTSL* lwissi t-taħmġ fil-qari u fil-ktiba.

Din il-biċċa ta'l-aħħar tgħarrafna kif Vassalli, sa mill-ndunett tal-ħidma tiegħu biex jibni grammatka Maltija kien iassal pjan frasu lijaħdem u jinseġ kotba għal-Latin li għat-Taljan lmfissrm bil-Malti kif jiġi minnu; illi hu kien qiegfied jagħmel ukoll il-Ktieb tal-Kliem (dizzjunarju) li kellu jkun maqsum fi tliet kotba. L-ewwel wieħed ikun Malti Latin u Taljan, il-tieni Latin u Malti u t-tielet Taljan u Malti' Jidher ukoll illi l-Grammatka Maltija kien diġà lestieha:

Dana kollu nsibuh miktub u mfisser bil-Malti. Hu jagħlaq bklawn il-kelmiet: *Din il-hidma hekk kbira u qawwija għax l-ewlenija tħarreġ lil min jiġi wrajja billi jsib it-trieq mibdija u mij'tulla; u aktar ma jgħadd.i l-quddiem il-ktib bil-Malti izjed tughlimna jħeff u jqsur u aktar ma jonqox min jagħmlinna kotba oħra, li jahtiġuhom fwisq ħwejjeġ.*

It-tieni taqsima ta' dan il-ktejjeb hija miktuba bit-Taljan imsemmija *Breve spiegazione delU Alfabeto Maltesc,* u tfisser bit-Taljan, daqsxejn iżjed fil-wisa',dak li ntqal bil-Malti fl-ewwel waħda.

L-ewwel taqsima bil-Malti bija mdaħħla wkoll fiHJram-*matica Melitensis* (1791) li Vassalti ħareġ sena wara, paġ. 231-236.

F'dan il-ktejjeb jidher li Vassalli kien għadu ma twettaqx fxireeuli ewlenin tal-Kitba Maltija u fih nsibu miktubin ħażin kliern bħal dan : *pħal* flok *bħal, pħalma* flok *bħalma, hek* flok *hekk mghalmin* flok *mghallmin,)iek* iiok *jekk.*

It-tieni xogħol li Vassalli ħareġ fi ktieb kien il-Grammatka Maltija miktuba bil-Latin taħt l-jsem ^ f t g j ^ *nico-Pumcum sive Grammatica* ^ t ? ^ ^ ^ ^ ^
Kif jidber mill-isem tal-ktieb, dik il-ħabta J^s al h kien ta febn a li l-lsien Malti ^ ^ ^ ^ ^ ^ 1

U l l C l X X t C*. i ii i
Dana jixhdu bi Kuemu *"^'^^MeUtensis, estquo-* igħid : ***Lingua igitur xlla,*** *^ J ^ f S u i t a t i s monumentum dam celebre et P r ^ o s u n n ^ ^ e ^ ^ ^ ^ ^ ex primaevis et antiquorious utis* w « "